

Megjegyzések a Grönlandiak sagájában szereplő Tyrker etnikai háttérnek megítéléséhez

KISS MÁTÉ

A 9–11. századi, vagyis időrendileg nagyjából az ún. viking korral egybeeső magyar-skandináv kapcsolatok iránti hazai tudományos érdeklődés nem tekinthető különösebben jelentősnek. A tágabb kelet-európai térség korabeli története azonban felveti az érintkezések kialakulásának lehetőségét. Skandinávok tevékenykedtek Kelet-Európában, ahol rusz és varég nevek alatt találkozunk velük, noha főként az előbbi elnevezés etnikai értelmezése komoly problémát görget a téma kutatója elé. A rusz mint történelmi jelenség általánosságban úgy határozható meg, hogy az egy etnikailag semleges, számos közösségből, nyelvből és kulturális behatásból létrejött entitás („nép”) és politikai struktúra volt, meghatározó skandináv tartalommal. Az írott és régészeti forrásokból határozottan kirajzolódik, hogy a normannok aktívan részt vettek a Skandináviát a Közel Kelettel és Bizánccal összekötő távolsági kereskedelemben. Jelentős szerepük lehetett a magyarok szomszédságában kialakuló (kijevi) Rusz létrehozásában, melynek uralkodó dinasztiája skandináv gyökerekre vezethető vissza. Emellett a katonai szolgálat és az azzal járó egzisztencia megteremtésének lehetősége az olyan jelentős központba vonzotta őket, mint például a (kijevi) Rusz és Bizánc.¹ Jelen tanulmány a lehetséges érintkezési lehetőségek egyetlen szeletére fókuszál, jelesül, lehetséges-e az, hogy az első ezredforduló környékén egy Tyrker nevű magyar férfi skandináv hajósok körében eljutott Észak-Amerika keleti partvidékére?

Tyrker a Grönlandiak sagájában (Grœnlendinga saga) szerepel, amely Bjarni Herjólfsson Izlandról Grönlandra tartó szerencsétlen utazásával kezdődik. Ennek során ugyanis viharba keveredett, amely addig ismeretlen földek felé sodorta őt és legénységét. Hazatérésüket követően beszámolt élményeiről, ami felkeltette Leifr Eiríksson érdeklődését a Bjarni által látott földek iránt, így azok felkeresésére indult harmincöt fős legénységével. „Köztük volt egy déli származású férfi is, bizonyos Tyrkir nevű.” Utazásuk során két földet találtak, melyeket természeti adottságaik miatt Leifr Kőtáblás- (Helluland), illetve Erdőföldnek (Markland) nevezett el. Továbbhajóztak, mígnem egy harmadik földhöz értek. A fű harmatos volt, melynél édesebbet még nem ízleltek és lazac is bőséggel volt a vizekben. Az idő kellemes és enyhe volt azon a vidéken, ideális az állattartásra. Igyekeztek a területet felderíteni. Egy este kiderült, hogy Tyrker eltűnt a táborból. „Leifet nagyon fájdalmasan érintette a hír, mert Tyrkir már hosszú ideje apja házanépével élt, és Leifet kicsi gyermekora óta nagyon kedvelte.” Keresésére indultak, de hamar meg is találták a láthatóan izgatott férfit. „Tyrkir előreugró homlokú, nyugtalan pillantású, ragyás arcbőrű férfi

---

¹ A rusz név értelmezése körüli problémára lásd: MELNIKOVA – PETRUKHIN 1990–1991; A kelet-európai skandináv aktivitásra és más csoportokkal kialakított kapcsolataikra lásd: FRANKLIN – SHEPARD 1996 [2013]; DUCZKO 2004; ANDROSHCHUK 2013; KATONA 2019.

volt, a termete alacsony és vézna, de máskülönben mindenféle mesterségekben igen járatos volt.” Leifr kérdőre vonta nevelőapját, de „Tyrkir előbb elkezdett hosszan anyanyelvén beszélni, közben forgatta a szemét, és nagyokat fintorgott. A többiek nem értették, mit beszél.” Aztán a normannok nyelvén elmagyarázta, hogy szőlőre bukkant, amely a hazájában is bőséggel megtalálható. Leifr természeti adottságai alapján Vinlandnak nevezte el a területet.²

Tyrker származása, etnikai karaktere régóta foglalkoztatja a kutatást. Gerhard Schöning már 1777-ben Tyrker magyar származása mellett érvelt. A magyarokat ugyanis türknek hívták Bizáncban, ahol skandinávok is gyakran megfordultak. Bizonytalan volt azonban abban, hogy a Tyrker anyanyelvére használt szót németként vagy türkként fordítsa-e le,³ ezzel pedig rámutatott a Tyrker-probléma talán legneuralgikusabb pontjára. Gottlieb Mohnike szintén hajlott a türk származás felé, de ő is hangsúlyozta az anyanyelv kifejezésére használt szó értelmezésének nehézségét.⁴ Felmerült, hogy az anyanyelvet jelölő þýrskr a német jelentésű þýðverskr rövidített formája.⁵ Samuel Laing is magyarnak vagy Konstantinápolyból valónak vélte, aki szerinte nem lett volna érthetetlen a skandinávok számára, ha németül beszélt volna. Konstantinápoly egy olyan találkozási pont volt, ahol lehetőség kínálkozott a normannok és a keleti népek találkozására.⁶ John Fiske nézete szerint egy déli ember a skandinávok számára természetes módon németet jelentett. Felvetette, hogy a német Tyrker esetleg bizánci oldalon harcolt a türkök ellen, így a türk jelentésű neve egy ragadványnév.⁷ Pivány Jenő a magyar és besenyő származást is lehetségesnek tartotta.⁸ Madelaine R. Brown és Francis P. Magoun Tyrkert a szőlővel való kapcsolata okán a Rajna vidékéről származtatta.⁹ Györffy György a kazár eredetet vetette fel amiatt, hogy nekik szorosabb kapcsolataik voltak a normannokkal.¹⁰ Bernáth István nem vetette el német származás lehetőségét, de jóformán lehetetlennek tartotta, hogy türk lett volna.¹¹ Katona Csete is megfontolandónak gondolta azt a felvetést, miszerint a német nyelvet a skandinávok valamennyire értették volna. Elfogadva, hogy a név jelentése türk, Katona amellel érvelt, hogy a türköket említő skandináv források bizonyos mértékben a steppei népekről autentikus információt közölhetnek. Nem zárta ki a német származás lehetőségét, de ugyanennyire elképzelhetőnek vélte a nomád kapcsolatot is.¹²

Ugyan vizsgálódásunk középpontjában a Grönlandiak sagája áll, de meg kell

---

2 BERNÁTH 2018, 177–185. (Bernáth István fordítása.)

3 SCHÖNING 1777, 310. c. lábjegyzet.

4 MOHNIKE 1837, 290. ** lábjegyzet.

5 RAFN 1837, 35. a. lábjegyzet.

6 LAING 1844, 349. * lábjegyzet.

7 FISKE 1892, 165. 1. lábjegyzet.

8 PIVÁNY 1909.

9 BROWN – MAGOUN 1946.

10 GYÖRFFY 1969, 292.

11 BERNÁTH 2018, 53. 39. lábjegyzet.

12 KATONA 2019, 161–163.

említeni Vörös Eiríkr sagáját (Eiríks saga rauða) is, hiszen mindkét történet a Vinlandnak (vagy Vinlandnak) nevezett terület felfedezését örökíti meg, s együtt alkotják az ún. Vinland sagák csoportját. A Grönlandiak sagája nagyjából 1200 körül keletkezett és a 14. század végére datálható Flateyjarbókban (GKS 1005 fol.) maradt ránk Óláfr Tryggvason norvég király életírásába ágyazva. Vörös Eiríkr sagáját ennél későbbre, a 14. század elejére vagy végére helyezi a kutatás. Két kézirat őrzi, a 14. századi Hauksbók és a 15. századi Skálholtsbók. Láthatóan tehát évszázadok választják el a sagák keletkezését és az eseményeket, melyeket megörökítenek. Semmi esetre sem tekinthetők hiteles forrásoknak abban a tekintetben, ahogyan leírják az egykor történeteket. Fantasztikus elemeket tartalmaznak, lejegyzőikre pedig hatással voltak saját koruk kulturális-ideológiai viszonyai is. Beszámolóik jelentős mértékben eltérnek egymástól – például, hogy ki látta meg először Vinlandot, hány utazás történt stb. –, mégis feltételezhető, hogy létezett valamiféle közös hagyomány Vinland skandináv telepeseiről. E titokzatos hely első említése Brémai Ádámtól származik az 1070-es évekből, miszerint Grönlandon túl van egy Winland nevű sziget, ahol jó bort adó szőlő és gabona terem. Érdeemes hangsúlyozni, hogy bár általános felfogás szerint a két saga a mai Észak-Amerika keleti partvidékét elérő, valamikor az első ezredforduló idején történt skandináv utazások emlékét őrzi, a forrásokat áttekintve valójában igen bizonytalan Vinland lokalizációja. Az bizonyosan állítható, hogy skandinávok elérték Észak-Amerika keleti partjait, hiszen ennek egyértelmű régészeti bizonyítékai vannak, de kérdéses, hogy ezek összeköthetők-e a sagák hőseivel.¹³

A Vinland sagák történeti hitelessége tehát nem alaptalanul kérdőjelezhető meg, ebből pedig egyenesen következik az a kérdés, vajon Tyrker valós történelmi figura volt-e, vagy csupán fikció, miként az időnként felmerül a kutatásban.¹⁴ Személye párhuzamot mutat a Vörös Eiríkr sagájában szereplő Þórhall alakjával. Ő is eltűnt a csapatból és megtalálásakor Tyrkerhez hasonlóan furcsán viselkedett.¹⁵ A Grönlandiak sagája szerint Vörös Eiríkr háznépéhez tartozott és Leifr nevelőapja volt,¹⁶ talán rabszolga, és érdekes e tekintetben, hogy Vörös Eiríkr sagája említést tesz rabszolgákról, akiket nyugati viking portyák alkalmával hurcoltak el Északra.¹⁷ Tyrker másik párhuzama a skót – azaz nem skandináv – Haki és Hekja, akik kiváló futók voltak és az ő feladatuk volt a valahol Vinland közelében fekvő terület feltérképezése, amelyből egy szőlőfirttel és egy búzagalással tértek vissza társaikhoz.¹⁸ Kétségtelen, hogy Tyrker fontos szereplő, aki szorosan kötődik a saga kulcsfigurájához, ugyanakkor figyelembe kell venni karakterének tendenciózus voltát is. Ő az, aki megtalálja Vinlandon a szőlőt, amely hazájában is fellelhető és ezáltal tovább hang-

---

13 Vö. INGSTAD 1972; LÖNNROTH 1996; STEFÁNSSON 1998; WALLACE 2003; JAKOBSSON 2012; PHELPS-STEAD 2020, 114–120.

14 HERMANSSON 1954, 388–393.; WALLACE 2009, 117.

15 BERNÁTH 2018, 223.

16 BERNÁTH 2018, 184–185.

17 BERNÁTH 2018, 204.

18 BERNÁTH 2018, 222.

súlyozza „Jó” Vinland rendkívüli természeti adottságait. Erik Lönnroth elképzelhetőnek tartja, hogy a már Brémai Ádámnál olvasható toposzszerű kép nem más, mint a 10. századi Navigatio Brendani paradicsomi földről szóló elbeszélésének hatása, amelyben Szent Brendan és társai szintén viszontagságos hajút során érkeztek meg egy csodás természeti kincsekkel megáldott szigetre, ahol szőlőszerű gyümölcsök is teremtek.¹⁹ Tyrker létezése tehát ingatag talajon áll, ám még ha kitalált alakról is van szó, kísérletet tehetünk annak vizsgálatára, hogy milyen származású személyt kíván megjeleníteni a saga.

A Grönlandiak sagája tehát három olyan információt közöl, amely – legalábbis elméletben – segíthetne a Tyrker származását érintő problémát megvilágítani: a neve, az, hogy délről jött, illetve az anyanyelve. Azonban furcsa jelenségre lehetünk figyelmesek, ha a saga különböző kiadásait összevetjük, ugyanis azok a témánk szempontjából kulcsfontosságú szöveghelyeken más-más információt nyújtanak. Az általam fellelt néhány kiadás (szövegkiadás és fordítás) átböngészése után így foglalhatjuk össze ezeket:

A név alapvetően két formában fordul elő: Tyrker és Tyrkir.

Származására többnyire a déli ember kifejezést használják, emellett van, ahol egyszerűen német származásuként van feltüntetve.

Anyanyelve legtöbbször német/germán, de találkozhatunk a türk és a déli nyelv meghatározásokkal is. Bernáth István szimplán anyanyelvként fordította.²⁰

De hogyan lehetséges az, hogy míg az egyik fordításban a név alakja Tyrker, addig egy másikban Tyrkir, hogy egyszer német anyanyelvű, másszor türk? Hogyan lehet ugyanazt a szót német, déli és türk nyelvként is visszaadni? Ezek annál érdekesebb kérdések, mivel az összes szövegkiadás és fordítás ugyanabból a kéziratból táplálkozhat, a Flateyjarbókból. A kéziratot tanulmányozva látható, hogy a név ötször szerepel a szövegben, de csak az első alkalommal van teljesen kiírva tyrker formában [1. kép],²¹ ennél fogva magam is ezt az alakot használom. Ugyan felmerült, hogy a német Dirk (Dietrich) névvel áll kapcsolatban,²² de Halldór Hermannsson szerint a Tyrker név német eredetét nem sikerült igazolni.²³ Nehezíti a tisztánlátást az, hogy míg Bernáth István véleménye alapján a név „törököt jelent, csak épp többszámban” (Bernáth a Tyrkir alakot használja),²⁴ addig Voigt Vilmos azt írja, hogy „a név nem értelmezhető az óizlandiból”.²⁵ A német eredet mellett viaskodó Otto

---

19 LÖNNROTH 1996, 41–42.; A Navigatio Brendani magyar nyelven is olvasható Majorossy Judit fordításában: MAJOROSSY 2001.

20 Vö. SCHÖNING 1777, 307., 310., 311.; MOHNIKE 1837, 288–291.; RAFN 1837, 28., 34–35., 38.; KUBINYI 1842, 15–16.; LAING 1844, 347–350.; VÍGFUSSON – UNGER 1860, 538., 540.; STORM 1891, 56., 58–60.; ANDERSON 1906, 35–37., 41–43., 47–49.; SVEINSSON – ÞORÐARSON 1935, 249., 252–253.; HAUGEN 1942, 17., 21–22., 25.; DÖMÖTÖR 1976, 64.; MAGNUSSON – PÁLSSON 2003, 55., 57–58.; BERNÁTH 2018, 53., 55–57., 182., 184–186..

21 GKS 1005 fol. 72r.

22 BROWN – MAGOUN 1946, 547. 4. lábjegyzet.

23 HERMANNSSON 1954, 391.

24 BERNÁTH 2018, 53.

25 VOIGT 2016, 27.

Sigfrid Reuter az óészaki nyelv szabályszerűségei alapján egy Tyrki alakot feltételezne türk jelentéssel.²⁶ A *suðrmaðr*, vagyis déli ember nyilván Skandináviától délre élő személyre értendő, s bár igen tág földrajzi meghatározás, a sagairodalomban a déli területek földrajzi koncepciójába Dánia, a német területek, Flandria és Róma tartoztak bele.²⁷ Érdekes, hogy a Grönlandiak történetének végén is szerepel egy déli ember, aki Brémából, német területről való volt.²⁸ Valószínűbbnek tűnik, hogy a magyarokat inkább a keleti út, vagyis az Austrvegr fogalmába tartozó népek közé sorolták Északon.²⁹ A Tyrker anyanyelvére használt szó értelmezése komoly dilemmát okozott a historiográfiában. A különböző szövegkiadásokban nem is ugyanabban a formában látható az anyanyelv kifejezésére használt szó. A probléma lényege az, hogy a német nyelvként lefordítható szó formailag igen közel áll ahhoz az alakhoz (á *þyrsku*), amit a szöveg egyes kiadói türk nyelvként értelmeztek. Erre a dilemmára ráerősíthetett a Tyrker nevébe belelátható etnikai jelentés is. Amikor megnéztem a kérdéses szót a kéziratban, magam is a *þyrsku* alakot olvastam [2. kép],³⁰ Ólafur Halldórsson azonban úgy véli, hogy az r helyén – igaz, furcsa formában – valójában egy e betű olvasható, vagyis a helyes olvasat a *þyesku*, amely alatt németet kell érteni.³¹ Mindenesetre a *þyrsk-* egyéb lehetséges előfordulása [3. kép],³² óvatosságra int a szó türkként való értelmezésének kizárólagosságát illetően. Bernáth István érdekes megjegyzést tett a nyelvre vonatkozóan, miszerint a *þýskur* szó napjainkban németet jelent, de nem ez volt a helyzet az esemény megtörténte és leírása idején, ugyanis azokban az időkben általánosan népnyelvet/anyanyelvet jelentett, amely a nem skandináv, nem latin és nem kelta nyelvek gyűjtőfogalma volt. Ennélfogva lehetett akár német is, de ebből a szóból nem következethetünk Tyrker hazájára.³³ A korabeli német és az óészaki nyelvek kölcsönös megérthetőségére vonatkozó elképzelés kétségbevonható. A német Friðrekr, aki a 980-as években utazott Izlandra keresztény hitre téríteni az ottélőket, csak az izlandi Þorvaldr Koðránsson tolmácsolásával tudta megértetni magát a helyiekkel.³⁴

Türköket ismernek a skandináv források. Ari Þorgilsson izlandi történetíró (†1148) Óðinn fia Yngvit a türkök királyának hívja.³⁵ Snorri Sturluson (1179–1241) a Próza-Eddában Ázsiába, a világ közepétől nem messze helyezi el Tyrklandot és Tróját, ahonnan az északi istenek származtak.³⁶ A Heimskringla című másik jelentős művében az ász istenek földjét és Óðinn lakóhelyét valahová a Fekete-tengertől

26 REUTER 1947, 473–474.

27 JACKSON 2019, 21.

28 BERNÁTH 2018, 92., 198.

29 JAKOBSSON 2006, 940.

30 GKS 1005 fol. 72r.

31 HALLDÓRSSON 1993.

32 GKS 2087 4to 44r; STORM 1888, 151.

33 BERNÁTH 2018, 56. 43. lábjegyzet, 185. 113. lábjegyzet.

34 FAULKES – FINLAY 2006, 35–38; A középkori Izland nyelvi viszonyaira lásd: MCDUGALL 1986–1989.

35 FAULKES – FINLAY 2006, 14.

36 BERNÁTH 2019, 55–57., 59.

északra és a Dontól keletre helyezi el, de Tyrkland is valahol ugyanettől a tengertől északra keresendő a szöveg alapján.³⁷ A trójai eredeztetés és a türk rokonság a 7. századi Fredegar krónikájában is szerepel, de a frankok kapcsán. Snorri számára tehát Trója és a türkök földje a Fekete-tengertől északra feküdt.³⁸ Az 1150-es évekből való Leiðarvisir című útleírásban szereplő Tyrkland már Kis-Ázsiába lokalizálható,³⁹ míg az 1200 körül keletkezett Heimslýsing szerint Trákia Tirasztól, Jáfet fiától népesült be először, népét pedig türknek hívták.⁴⁰ Az Eymundar þátttr hings egy csapat skandináv zsoldosról szól, akik Jarizleifr rusz uralkodó oldalán harcolnak annak ellenségei ellen. Búrizlafr nevű ellenfele a türkök földjére menekült, ahol türkökből, egy blókumenn (pl.) nevű csoportból és más népekből gyűjtött magának sereget. A történet erősen emlékeztet Jaroszlav rusz nagyfejedelem kijevi trónért folytatott harcaira, így az itt szereplő türkök leginkább a Fekete-tengertől északra eső térségbe helyezhetők.⁴¹ Amennyiben feltételezzük, hogy Tyrker fiktív karakter és a neve összefüggésben áll a skandináv forrásokban szereplő türkök (Tyrkir) megnevezésével, akkor hősünk esetleges kitalálója skandináv szövegekben olyan türkökről olvasható, akik földrajzilag a Balkánhoz, a Fekete-tengertől északra elterülő vidékhez, a némileg absztrakt módon értelmezhető keleti-úthoz (Austrvegr) és Kis-Ázsiához köthetők.

A szorosan vett Tyrker-problémától eltávolodva vizsgálható, hogy kiket hívtak türknek a 10–11. század fordulóján. A magyarokra muszlim, bizánci és latin források is alkalmazták ezt a nevet. Erre a jelenségre kézenfekvő magyarázatként szolgál, hogy a magyarok kulturális, politikai és életmódbeli jellegük miatt ezek bele ebbe a gyűjtőnévként értelmezett türk kategóriába. Úgy tűnik azonban, hogy ennél tudatosabban használták a türk jelzöt, amely a Volgától keletre élt steppei népekre vonatkozott, de azok egy része, például a magyarok és a besenyők is nyugatra vándoroltak. Egyes muszlim szerzőknél (Ibn Jakúb, Ibn Hajján, Ibn Jahjá, al-Maszúdí, al-Makdiszi) a magyarok megnevezésére szolgáló türk név bizánci hatásra vezethető vissza.⁴² A türk elnevezés igen elterjedt a magyarokra nézve a bizánci forrásokban.⁴³ Ennek a gyakorlatnak az eredete vitatott, de úgy tűnik, hogy az az elképzelés, amely a muszlim forrásokhoz hasonlóan egyszerű gyűjtőnévi használatot feltételez, finomításra szorul. A 9–10. században a bizánciak a magyarok mellett a

37 FAULKES – FINLAY 2016, 6., 8.

38 MACMASTER 2014, 9–10.

39 SIMEK 1990, 483., 488.

40 SIMEK 1990, 446., 453.

41 CROSS 1929, 188.

42 ELTER 1997, 100–101.; ZIMONYI 2005, 69–81.

43 Hárún ibn Jahjá a 9. század végén említi a „feketéket”, a kazárokat és a türköket Konstantinápolyban: HKÍF 27–28; Kmoskó I/1. 185; Philótheosz 899-ben írt szakkönyve szerint a császári testőrség idegen tagjai között türkök és kazárok voltak: ÁMTBF 35; HKÍF 95; A 935-ben Dél-Itáliába vezetett bizánci akció keretén belül is alkalmaztak türköket: ÁMTBF 34; HKÍF 137; Liudprand elfogott magyarok császári testőrségbe való besorozásáról ad hírt: CLASSEN – LIUDPRAND 2005, 541; Az Annales Barenenses 1027. év alatt említett (valójában 1025-re vonatkozó) dél-itáliai események kapcsán is szól türk harcosokról: ANNALES BARENSES 1844, 53.

vardarióta-türkök és a Bagdagi Kalifátus hadseregében szolgáló belső-ázsiai türkök megjelölésére használták ezt a nevet.⁴⁴ Latin források a 9–11. századból szintén ismernek türköket, noha az azonosításuk nem mindig egyértelmű. Brémai Ádámnál megtalálható türkök a besenyőkkel, a kunokkal és az oguzokkal is összefüggésbe hozhatók, az oguzokat pedig a Ruszban tork néven ismerték. Liudprand munkája és a Bari Évkönyv esetében a magyarokra alkalmazott türk megnevezés mögött is bizánci hatás sejthető.⁴⁵ Okkal feltételezhető, hogy a skandinávok elsősorban Kelet-Európában, illetve a muszlimokkal és Bizánccal fenntartott kapcsolataik révén ismerték meg a „türköket”. A Kelet-Európában egykor tevékenykedő skandinávok nem alkottak politikai-szervezeti szinten homogén közösséget, hanem egymástól független csoportjaik működtek egyidőben.⁴⁶ A közeg pedig, amelyben megismertek vele, vélhetően meghatározhatta azt, hogy milyen jelentéstartományban vették át. Ennek megfelelően elképzelhető, hogy egy Volgán keresztül keleti irányú kereskedelemmel foglalkozó skandináv csoport számára a türk egészen mást jelentett, mint azoknak, akik a bizánci hadseregben szolgáltak.

Vannak olyan népnévi eredetű személynévek, melyekben vélhetően az adott illető etnikai hovatartozása fejeződik ki. A Vlagyimir kijevi nagyfejedelem fiai között kirobban testvérharc során Glebet – a 12. század elején keletkezett ókeletiszláv PVL szerint – Torcsin nevű szakácsa ölte meg. A Torcsin név a már említett oguzok keletiszláv tork nevével függ össze.⁴⁷ A novgorodi Szent Szófia Székesegyház falán olvasható 11. századi felirat egy bizonyos Ugrint említ, míg egy 1050 körül kiállított bizánci dokumentum Ungros birtokáról ad hírt Dél-Itáliában. Mindkét név a magyarok keletiszláv és görög elnevezéséből ered.⁴⁸ Sajnos az itt említett személynévekről egyebet nem tudunk, de felvetik annak a lehetőségét, hogy valakit etnikai vagy politikai hovatartozása alapján nevez el a környezete. Ebből kiindulva nem minden alap nélkül gondolható, hogy egy a magyarok politikai közösségéből származó személyt Türknek hívtak volna a 10. századi Bizánccban, vagyis bizánci szemszögből Magyarnak, függetlenül attól, hogy volt neki saját, otthonról hozott neve. Ezen modell alapján Tyrker neve bizánci hatást mutatna, amely aztán átkerült az óészaki nyelvbe. Görög hatás egyébként feltételezhető az óészaki Pézinavellir, vagyis besenyő mezők kifejezésben, amelyben a Pézina a *Πεζινάκοι*, azaz a besenyőkre alkalmazott görög megnevezés átvétele lehet.⁴⁹ Ezek mellett azt is érdemes megfontolni, hogy a Türk név nem külső elnevezés eredménye, hanem ténylegesen

---

44 BALOGH 2017.

45 POLGÁR 2015, 60–63.

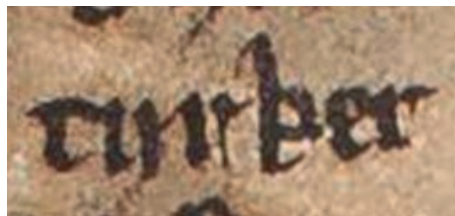
46 Al-Isztahri, Ibn Haukal és a Hudúd al-Álam a szoros skandináv kapcsolatokkal bíró ruszok három csoportjáról ad hírt: KMOŠKÓ I/2. 32, 80; MINORSKY 1937, 159; A PVL a Rurik-dinasztiához képest önálló entitásként írja le a polocki és a turovi skandináv vezetésű hatalmi központokat: PVL 2015, 70; Bizonytalan, hogy azok a Volga mentén tevékenykedő ruszok, akikkel 922-ben a volgai bolgárokhoz intézett misszió során Ibn Fadlán és társai találkoztak, vajon milyen politikai formációhoz tartoztak: SIMON 2007, 83–100. 47 PVL 2015, 106. 400. lábjegyzet.

48 OLAJOS 1998, 218–219.; GYÓNI 2017.

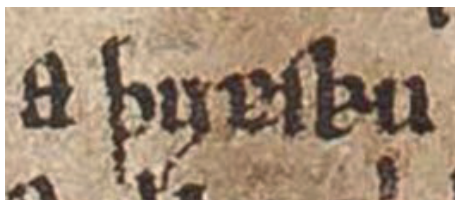
49 CHASE 2005, 158.

ez volt valakinek a neve, melyet abban a közegben kapott, ahonnan származott. Türk nevű személyeket ismerünk az Árpád korból. Első példa erre az 1055-ben keletkezett Tihanyi alapítólevél *lacum turku*, vagyis Türk-tó adata lehet, amennyiben a kérdéses földrajzi hely személynévből nyerte elnevezését, de az Árpád kor későbbi századaiból is vannak adataink.⁵⁰

Bár Tyrker német, illetve magyar származásáról folyik alapvetően a vita, valójában nehezen bizonyítható, hogy valós vagy fiktív alak volt-e. Még ha az utóbbiról is van szó, feltételezhető, hogy a karakter kitalálóinak konkrét elképzelése volt Tyrker származásáról. A német eredet mellett szólhat, hogy valahonnan délről érkezett, s bár az anyanyelvére használt szó olvasata bizonytalan, valójában mindkét lehetséges olvasat támogathatja Tyrker német származását. A Tyrker német nevekkel való magyarázata kétséges, s valóban a skandináv forrásokból ismert Tyrkir (türkök) alakkal mutat feltűnő formai hasonlóságot. Ha megalkotásához a skandináv forrásokban felbukkanó türkök szolgáltak modellként – akik keleti kapcsolatrendszerrel bíró népekként tűnnek elénk –, a másik két információban akkor sem tükröződik egyértelműen vissza egzotikus származása. Történeti szempontból elmondható, hogy skandinávok a 10–11. század fordulóján kapcsolatba kerültek olyan népekkel, akiket türknek hívtak vagy annak tekintettek. Ha a kérdés úgy szól, miképpen képzelhető el, hogy egy magyart Türknek hívjanak Északon, a válasz elsősorban bizánci közvetítésen keresztül képzelhető el, miként arra Gerhard Schöning már 1777-ben gondolt.

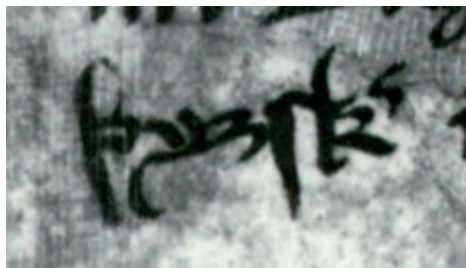
1. kép: Grœnlendinga saga, GKS 1005 fol. 72r (c.1387–1395)

2. kép: Grœnlendinga saga, GKS 1005 fol. 72r (c.1387–1395)

⁵⁰ FEHÉRTÓI 2004, 768., 770.; HOFFMANN 2006, 72–76.

3. kép: *Annales Regii*, GKS 2087 4to 44r (c.1300–1320) Vö. STORM 1888, 151.

Irodalom

ÁMTBF = Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. [Fontes Byzantini historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendentium] Budapest, 1984.

ANDERSON 1906 = Anderson, Rasmus Björn: *The Flatey Book and Recently Discovered Vatican Manuscripts Concerning America as Early as the Tenth Century*. London–Stockholm–Copenhagen–Berlin–New York, 1906.

ANDROSHCHUK 2013 = Androshchuk, Fedir: *Vikings in the East. Essays on Contacts along the Road to Byzantium (800–1100)*. [Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Byzantina Upsaliensia 14] Uppsala, 2013.

ANNALES BARENSIS 1844 = Annales Barenses. In: Pertz, Georgius Henricus (ed.): *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. Tomus 5. Hannoverae, 1844. 51–56.

BALOGH 2017 = Balogh László: Megjegyzések a magyarokra alkalmazott türk népnév kérdéséhez. *Acta Historica* (Szeged) 139 (2017) 15–31.

BERNÁTH 2018 = Bernáth István: *Vörös Eirik története. Avagy Grönland és Amerika felfedezése a 10–11. században. Az izlandi, latin és rúnairásos szövegforrások fordításaival, történelmi, hajózási és kartográfiai magyarázatokkal*. [Északi Források–Fontes Boreales] Budapest, 2018.

BERNÁTH 2019 = Bernáth István: *Skandináv mitológia*. Budapest, 2019.

BROWN – MAGOUN 1946 = Brown, Madelaine R. – Magoun, Francis P.: Tyrkir, First German in North America. *Modern Language Notes* 61 (1946) 8. 547–551.

CHASE 2005 = Chase, Martin (ed.): *Einarr Skúlason's Geisli. A Critical Edition*. Toronto–Buffalo–London, 2005.

CLASSEN – LIUDPRAND 2005 = Classen, Peter – Cremonai Liudprand: *A Nyugat és Bizánc a 8–10. században*. [Varia Byzantina – Bizánc Világa IX] Budapest, 2005.

CROSS 1929 = Cross, Samuel Hazzard: Yaroslav the Wise in Norse Tradition. *Speculum* 4 (1929) 2. 177–197.

DÖMÖTÖR 1976 = Dömötör Tekla: *Germán, kelta regék és mondák*. Budapest, 1976.

DU CZKO 2004 = Duczko, Wladyslaw: *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*. [The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400–1700 AD. Peoples, Economies and Cultures 12] Leiden–Boston, 2004.

ELTER 1997 = Elter István: A magyarok elnevezései arab forrásokban. In: Kovács László – Veszprémy László (szerk.): *Honfoglalás és nyelvészet*. [A honfoglalásról sok szemmel 3] Budapest, 1997. 99–103.

FAULKES – FINLAY 2006 = Kristni saga. In: Faulkes, Anthony – Finlay, Alison (eds.): *Íslendingabók – Kristni Saga, The Book of the Icelanders – The Story of the Conversion*. Translated by Grønlie, Siân. London, 2006. 35–74.

FAULKES – FINLAY 2016 = Faulkes, Anthony – Finlay, Alison (eds.): Sturluson, Snorri: *Heimskringla. Volume I. The Beginnings to Óláfr Tryggvason*. Second Edition. London, 2016.

FEHÉRTÓI 2004 = Fehértói Katalin: *Árpád-kori személynévtár (1000–1301)*. Budapest, 2004.

FISKE 1892 = Fiske, John: *The Discovery of America. With Some Account of Ancient America and the Spanish Conquest*. Volume First. Part One. Cambridge, 1892.

FRANKLIN–SHEPARD 1996 [2013] = Franklin, Simon – Shepard, Jonathan: *The Emergence of Rus 750–1200*. [Longman History of Russia] London–New York, 1996 [2013].

GKS 1005 fol. = <https://handrit.is/manuscript/view/is/GKS02-1005/0#mode/2up> (Hozzáférés dátuma: 2022. 04. 21.)

GKS 2087 4to = <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?i1537602> (Hozzáférés dátuma: 2022. 04. 21.)

GYÓNI 2017 = Gyóni Gábor: Egy Ugrin nevű személy a 11. században Novgorodban. In: Balogh Csilla – Major Balázs (szerk.): *Hadak útján XXIV. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája. Esztergom, 2014. november 4–6. 2. kötet*. [Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Östörténeti Témacsoport Kiadványok 3.2] Budapest–Esztergom, 2017. 379–388.

GYÖRFFY 1969 = Györffy György: Egy kódex vallomása. A Vinland-térkép és a tatáröldi jelentés. *Élet és tudomány* 24 (1969) 7. 291–294.

HALLDÓRSSON 1993 = Halldórsson, Ólafur: Þýskan í Grænlandinga sögu. *Gripla* 8 (1993) 282–284.

HAUGEN 1942 = Haugen, Einar: *Voyages to Vinland. The First American Saga Newly Translated and Interpreted*. New York, 1942.

HERMANNSSON 1954 = Hermannsson, Halldór: Tyrkir, Leif Erikson's Foster-Father. *Modern Language Notes* 69 (1954) 6. 388–393.

HKÍF = Kristó Gyula (szerk.): *A honfoglalás korának írott forrásai*. [Szegei Középkortörténeti Könyvtár 7] Szegei, 1995.

HOFFMANN 2006 = Hoffmann István: A Tihanyi alapítólevél három szórványáról: Huluoodi, Turku, Ursa. *Helynévtörténeti tanulmányok* 2 (2006) 67–82.

INGSTAD 1972 = Ingstad, Helge: *Vikingek az Újvilágban. Normann település felfedezése Észak-Amerikában*. Budapest, 1972.

JACKSON 2019 = Jackson, Tatjana: *Eastern Europe in Icelandic Sagas*. Amsterdam, 2019.

JAKOBSSON 2006 = Jakobsson, Sverrir: On the Road to Paradise: 'Austrvegr' in the Icelandic Imagination. In: McKinnell, John S. – Ashurst, David – Kick, Donata (eds.): *The Fantastic in Old Norse Icelandic Literature. Preprint Papers of the 13th International Saga Conference. Durham and York 6th–12th August 2006*. Volume 2. Durham, 2006. 935–943.

JAKOBSSON 2012 = Jakobsson, Sverrir: Vinland and Wishful Thinking: Medieval and Modern Fantasies. *Canadian Journal of History/Annales canadiennes d'histoire* 47 (2012) 3. 493–514.

KATONA 2019 = Katona Csete: *A varég-rusok és a steppei népek viszonya a viking korban (9–11. század közepe)*. Debrecen, 2019. (doktori disszertáció)

KMOSKÓ I/1. = Kmoskó Mihály: *Mohamedán írók a steppe népeiről I/1*. [Magyar Őstörténeti Könyvtár 10] Budapest, 1997.

KMOSKÓ I/2. = Kmoskó Mihály: *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/2*. [Magyar Őstörténeti Könyvtár 13] Budapest, 2000.

KUBINYI 1842 = Kubinyi Ferencz: *Értekezés Amerika felfödötzetéséről a tizedik században. Rafn Károly Keresztélytől. Francziából Marmier Xavér után fordította Tóth Mihály, kiadta rövid bevezetéssel Kubinyi Ferencz*. Pest, 1842.

LAING 1844 = Laing, Samuel: *The Heimskringla; or, Chronicle of the Kings of Norway. Translated from the Icelandic of Snorro Sturleson, with a Preliminary Dissertation. Vol. III*. London, 1844.

LÖNNROTH 1996 = Lönnroth, Erik: The Vinland-Problem. *Scandinavian Journal of History* 21 (1996) 1. 39–47.

MACMASTER 2014 = MacMaster, Thomas J.: The Origin of Origins: Trojans, Turks, and the Birth of the Myth of Trojan Origins in the Medieval World. *Atlantide* 2 (2014) 1–12.

MAGNUSSON – PÁLSSON 2003 = Magnusson, Magnus – Hermann, Pálsson: *The Vinland Sagas. The Norse Discovery of America. Grænlandinga Saga and Eirik's Saga*. London, 2003.

MAJOROSSY 2001 = Majorossy Judit (ford.): *Navigatio Sancti Brendani Abbatis. Szent Brendan apát tengeri utazása*. Szeged, 2001.

MCDUGALL 1986–1989 = McDougall, Ian: Foreigners and Foreign Languages in Medieval Iceland. *Saga-Book* 22 (1986–1989) 180–233.

MELNIKOVA – PETRUKHIN 1990–1991 = Melnikova, Elena A. – Petrukhin, Vladimir J.: The Origin and Evolution of the Name Rus'. The Scandinavians in Eastern-European ethno-political processes before the 11th century. *TOR. Tidskrift för arkeologi* 23 (1990–1991) 203–234.

MINORSKY 1937 = *Hudūd al-'Ālam. 'The Regions of the World.'* *A Persian Geography, 372 A.H.–982 A.D.* Translated and explained by Minorsky, V. London, 1937.

MOHNIKE 1837 = Mohnike, Gottlieb D.: *Heimskringla. Sagen der Könige Norwegens von Snorre Sturlason. Erster Band*. Stralsund, 1837.

OLAJOS 1998 = Olajos Teréz: Egy felhasználatlan forráscsoport: a 11. századi magyar–bizánci kapcsolatok történetéhez. *Századok* 132 (1998) 1. 215–222.

PHELPSTEAD 2020 = Phelpstead, Carl: *An Introduction to the Sagas of Icelanders. New Perspectives on Medieval Literature: Authors and Traditions*. Gainesville–Tallahassee–Tampa–Boca Raton–Pensacola–Orlando–Miami–Jacksonville–Ft. Myers–Sarasota, 2020.

PIVÁNY 1909 = Pivány Jenő: Magyar volt-e a Heimskringla Tyrker-je? *Századok* 43 (1909) 571–577.

POLGÁR 2015 = Polgár Szabolcs: Turci, turchi népnevek középkori latin nyelvű forrásokban (7–15. század). In Gálffy László – Sáringer János (szerk.): *Fehér lovag. Tanulmányok Csernus Sándor 65. születésnapjára*. Szeged, 2015, 58–66.

PVL 2015 = Balogh László – Kovács Szilvia (szerk.): *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*. Fordította: Ferincz István. [Magyar Őstörténeti Könyvtár 30] Budapest, 2015.

RAFN 1837 = Rafn, Carl Christian: *Antiquitates Americanae sive Scriptores Septentrionales rerum ante-Colombianarum in Amerika*. Hafniae, 1837.

REUTER 1947 = Reuter, Otto Sigfrid: Suðrmaðr einn, er Tyrker hét. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 69 (1947) 472–482.

SCHÖNING 1777 = Schöning, Gerhard: *Heimskringla edr Noregs konunga sögur af Snorra Sturlusyni*. Havnæ, 1777.

SIMEK 1990 = Simek, Rudolf: *Altnordische Kosmographie. Studien und Quellen zu Weltbild und Weltbeschreibung in Norwegen und Island vom 12. bis zum 14. Jahrhundert*. Berlin–New York, 1990.

SIMON 2007 = Ibn Fadlân: *Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról*. Fordította: Simon Róbert. Budapest, 2007.

STEFÁNSSON 1998 = Stefánsson, Magnús: *Vinland or Vinland? Scandinavian Journal of History* 23 (1998) 3–4. 139–152.

STORM 1888 = Storm, Gustav: *Islandske Annaler indtil 1578*. Christiania, 1888.

STORM 1891 = Storm, Gustav: *Eiríks saga rauða og Flatøbogens Grænendingapáttur samt uddrag fra Ólafssaga Tryggvasonar*. København, 1891.

SVEINSSON – ÞÓRÐARSON 1935 = Grænendinga saga. In: Sveinsson, Einar Ól. – Þórðarson, Matthias (eds.): *Eyrbyggja saga. Brands þáttur orva, Eiríks saga rauða, Grænendinga saga, Grænendinga þáttur*. [Íslenzk Fornrit 4] Reykjavík, 1935. 239–269.

VÍGFUSSON – UNGER 1860 = Vigfusson, Guðbrandr – Unger, C. R.: *Flateyjarbok. En Samling af norske Konge-Sagaer med indskudte mindre Fortællinger om Begivenheder i og udenfor Norge samt Annaler. Første Bind*. Christiania, 1860.

VOIGT 2016 = Voigt Vilmos: *Óizlandi irodalom és kultúra*. Budapest, 2016.

WALLACE 2003 = Wallace, Birgitta: *The Norse in Newfoundland: L'Anse aux Meadows and Vinland*. *Newfoundland Studies* 19 (2003) 1. 5–43.

WALLACE 2009 = Wallace, Birgitta: *L'Anse aux Meadows, Leif Eriksson's Home in Vinland*. *Journal of the North Atlantic. Special Volume 2. Norse Greenland: Selected Papers from the Hvalsey Conference 2008* (2009) 114–125.

ZIMONYI 2005 = Zimonyi István: *Muslim források a honfoglalás előtti magyarokról. A Ğayhānī-hagyomány magyar fejezete*. [Magyar Östörténeti Könyvtár 22] Budapest, 2005.

Notes on the ethnic background of Tyrker known from the Saga of the Greenlanders

MÁTÉ KISS

According to widespread scientific belief the so called Vinland sagas, i.e. Saga of Greenlanders and Saga of Eiríkr the Red, perpetuate the story of travellings to the eastern coasts of North America at the turn of the first millennium. The Saga of Greenlanders mentions a foreigner (not Scandinavian) called Tyrker, one of the crew members of Leifr Eiríksson's ship, whose provenance has long been the subject of scholarly interest. Theories about his German and Hungarian (Magyar) origin have become dominant in historiography. There are only three information in the text which may help to determine where he came from: his name Tyrker, the general term *southerner* to express his geographical origin and the word for his mother tongue. The conclusions of the paper are as follows. It is uncertain whether Tyrker is a real or fictional character. The term *southerner* and the word for his language, regardless whether it is *byrskr* or *byeskr*, may support his German origin, however, his name is quite similar to Tyrkir (pl.) used to denote peoples from the East in Scandinavian written sources. Independently from the strict Tyrker problem, at the turn of the 10–11th centuries Scandinavians may have known Hungarians as Turks primarily due to their connection with the Byzantine Empire, although this term could have denoted other groups like steppe peoples in general.